

CHOVÁNÍ MĚSTSKÝCH A VESNICKÝCH DĚTÍ V MLADŠÍM ŠKOLNÍM VĚKU

Hana Světlíková – Božena Škvařilová

Summary:

The study was oriented at the evaluation of the complex behavioural expression of children with the help of six selected components of nonverbal communication (mobility, social cooperation, distance from the nearest child, eye contact, acoustic communication, intensity of acoustic communication and hands behaviour) and their influence by certain biological and social factors (place and age).

Vývoj dětí po stránce tělesné i psychické ukazuje rozdílnou rychlost. To znamená, že některé děti jsou v daném věku vyspělejší dříve, jiné později. Růstové období po narození se rozděluje podle vývojových změn, které zahrnují především biologické parametry. Náš výzkum navazuje na sledované období předškolního věku a zabývá se obdobím mladšího školního věku, někdy označované jako pozdní dětství. Toto období trvá od 6–7 let až k samému nástupu puberty, přibližně do 10–11 let u dívek a 11–12 let u chlapců.

Počátek zkoumaného období je doprovázen vstupem dítěte do školy, a tudíž značnou zátěží na jeho organismus. Dítěti se podstatně změní jeho život. Končí mu nekonečné hodiny bezstarostné hry a přijímá novou společenskou roli. Kromě rodičů by mělo začít také respektovat autoritu učitele a začlenit se do nového dětského kolektivu. Pro některé děti jsou „první školní krůčky“ velmi snadné, jiným mohou působit nemalé obtíže. Existují děti, které vykazují delší nebo kratší dobu po nástupu do školy různě intenzivní a rozličně projevované známky nepřizpůsobení. Aby dítě úspěšně zvládlo školní počátek, musí být biologicky, rozumově, citově a sociálně zralé, což souvisí s jeho věkem a individuálními vlastnostmi. Školský systém různých zemí určuje věk vstupu dětí do školy roz-

dílně, mezi 5.-8. rokem, většinou však v době, kdy je dítěti 6–7 let. V naší zemi je povinná školní docházka stanovena pro děti, které dosáhly prvního září nejméně šestého roku života (Spilková, 1994; Singule, 1992).

Biologické aspekty – tělesná zralost

Na počátku sledovaného období dochází k první proměně postavy. Po období plnosti (období batolivém) následuje období vytáhlosti, které se projevuje ve věku kolem 6 let růstovým zrychlením postihujícím převážně končetiny, dítě zeštíhluje. V souvislosti se změnou proporčního schématu se dítěti ztenčí vrstva podkožního tuku, protáhne se krk, růst hlavy se zpomalí a stane se relativně menší. V souvislosti s prořezáváním trvalého chrupu, tzv. druhou denticí, dochází k tvarovým proměnám obličeje. V obličeji vyniká více kostrový podklad, čelo je klenutější a tváře se zploští. Pas je jasně vyznačen jako zúžení těla nad boky. Ukončení období prvního rychlého růstu lze ověřit jednoduchým úkolem. Necháme dítě vzpažit pravou ruku a požádáme jej, aby se pokusilo dotknout prostředníkem lalůčku levého ucha. Tento cvik označujeme jako „filipínská míra“. Podaří-li se mu úkon, je zralé pro školní docházku, proběhla změna proporcionality postavy. (Fetter a kol., 1967; Lievegoed, 1992; Beneš, 1994; Langmeier, Krejčířová, 1998; Škvařilová, 1972; Šmahel, 1999).

S proměnou tělesné stavby úzce souvisí změny v ovládnutí těla. Špatně koordinované a neekonomické pohyby se začínají kolem šesti let zřetelně měnit. Dítě lépe šetří silami, je schopnější drobných a přesnějších pohybů nezbytných při psaní, lépe ovládá automatické a volní pohyby. Jeho mimika se stává usměrněnější a kontrolovatelnější (Langmeier, Krejčířová, 1998).

V dalších letech tohoto období nedochází k žádným převratným změnám jako na jeho počátku. Biologické změny jsou pozorovatelné opět až na jeho konci, kdy dochází k sexuálnímu tvarovému rozlišení u dětí. Nápadné rozdíly jsou zejména ve tvaru pánve, lebky, v růstu vlasů a rozvoji podkožního tuku, který způsobuje u dívek zaoblenost tvarů, upozornění na blížící se pubertu (Fetter a kol., 1967; Lievegoed, 1992).

Školní prostředí způsobuje rozvoj zejména zrakové, sluchové a pohybové čivosti. Vlivem výtvarné výchovy se zlepšuje rozlišování barev podle druhů a sytosti. Výzkumy ukazují, že se barevné čítí za čtyři roky školní docházky zvýší u žáků o 45%. Zraková čivost vzrůstá o 60%. Citlivost pro rozlišování výšky tónů je u desetiletého dítěte 3,7krát vyšší než u dítěte šestiletého. Na rozvoj zvukových počitků má vliv zejména hudební výchova. Kinestetické počitky

se zvyšují oproti předškolnímu věku o 50% (Štefanovič, Rosina, 1960). Mladší školní věk se vyznačuje vysokou spontánní pohybovou aktivitou. Pohyby jsou rychlejší, svalová síla je větší (Riegerová, Ulbrichová, 1993).

Neverbální komunikace

Zaměříme-li se na dětské hry v tomto období, pozorujeme jak děti běhají, křičí, škádlí se, pošťuchují, pravidla her se stávají stále složitějšími a samozřejmě děti navazují stále nová a nová přátelství. V průběhu několika let jsme se zabývaly mapováním rozdílů v dětském chování o přestávkách mezi dvěma vyučujícími hodinami při individuální činnosti dětí. Chování dítěte ve škole však neovlivňuje pouze jeho aktivita, temperament, momentální zdravotní stav, učitel, ostatní žáci, ale i jeho mimoškolní život. Jedním z nejdůležitějších ukazatelů výchovy je rodina a prostředí, v kterém dítě vyrůstá.

Každé chování lze popsat určitými charakteristickými prvky (komponentami) (Lorenz, 1992, 1993, 1997). Zvolené komponenty neverbální komunikace našeho výzkumu a přesné znění metodiky byly popsány v časopise Lidé města 11 (2003). Výzkum byl zaměřen na sledování odlišností v pohyblivosti, sociálních interakcích, vzdáleností od nejbližšího dítěte, očním kontaktu, akustické komunikaci, intenzitě akustických projevů a dotykovém chování u dětí v závislosti na věku, rozděleném do dvou období 6–8let a 8–11let, a prostředí, ve kterém tyto děti vyrůstaly. Byly pozorovány rozdíly v neverbální komunikaci mezi dětmi dlouhodobě žijícími na vesnici a ve městě. Celkem bylo provedeno pozorování u 369 dětí: viz. tabulka.

Komponenta pohyblivost zachycovala celkovou dynamiku pohybů dítěte. Sociální interakce byl znak, sledující zapojení dítěte do hry s ostatními dětmi, popřípadě jeho distancování se od ostatních. Vzdálenost od nejbližšího dítěte poukazovala na velikost osobního prostoru preferovaného danými dětmi. Oční kontakt sledoval směr pohledu očí. Akustická komunikace a intenzita akustických projevů se zaměřovaly na komunikační situace, které mohly nastat mezi dětmi v průběhu přestávek a pokud děti v daném okamžiku spolu hovořily, sledována byla i hlasitost jejich mluveného projevu. Komponenta dotykové chování popisovala různé způsoby chtěných i nechtěných dotyků mezi dětmi.

soubor	dívký		chlapci		celkový součet
	6 – 8	8 – 11	6 – 8	8 – 11	
Vesnické děti	37	46	34	39	156
Městské děti	50	59	57	47	213
Celkový součet	87	105	91	86	369

Výsledky výzkumu ukázaly, že děti dlouhodobě žijící ve městech byly o přestávkách aktivnější než děti z vesnic. Častěji po třídě chodily, či dokonce běhaly. Rády se sdružovaly do větších skupin, než aby si hrály ve dvojicích nebo samostatně. Díky tomu byla jejich akustická komunikace mnohem intenzivnější. Rozdíl nebyl pouze viditelný, ale i slyšitelný. Městské děti mluvily hlasitěji a mnohé na sebe s oblibou pokřikovaly. Tento nález nebyl statisticky prokázán, pouze při vzájemném porovnávání chování mezi mladšími dívkami, ve věku 6–8 let.

Mladší chlapci z města (6–8 let) mezi sebou udržovali menší vzdálenosti a více se navzájem dotýkali. Vysvětlení se nabízí ve způsobu jejich hry, např. časté poslušování při hře na honěnou. Naopak u starších dětí (8–11let) se projevovaly větší hodnoty dotykového chování u dětí z vesnic (viz. grafy č.1 a 2). Žádné rozdíly nebyly zpozorovány ani staticky prokázány u komponenty oční kontakt (Světlíková, 2005).

PrumH (dotykové chování) pro zdravé městské a vesnické starší dívky

prumH	N	průměr	s	SE	min	max
městské	59	2,5250	0,3269	0,0426	1,8500	3,3000
vesnické	46	2,8190	0,2396	0,0353	1,9250	3,3250

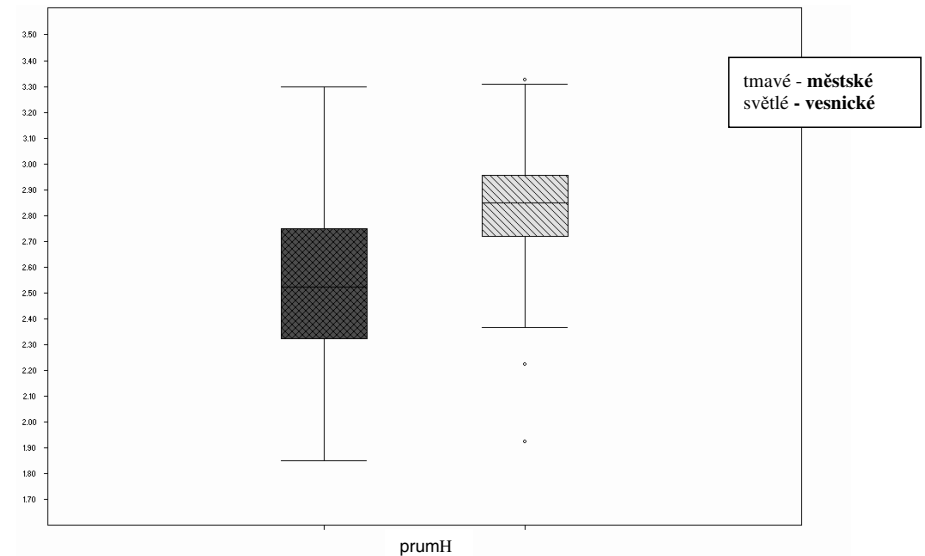
	□	Levene – p	T test	DF	p	MW – p
prumH	0,05	0,0112	-5,3157	102,7	0,0000	0,0000

PrumS (sociální interakce) pro zdravé městské a vesnické mladší chlapce

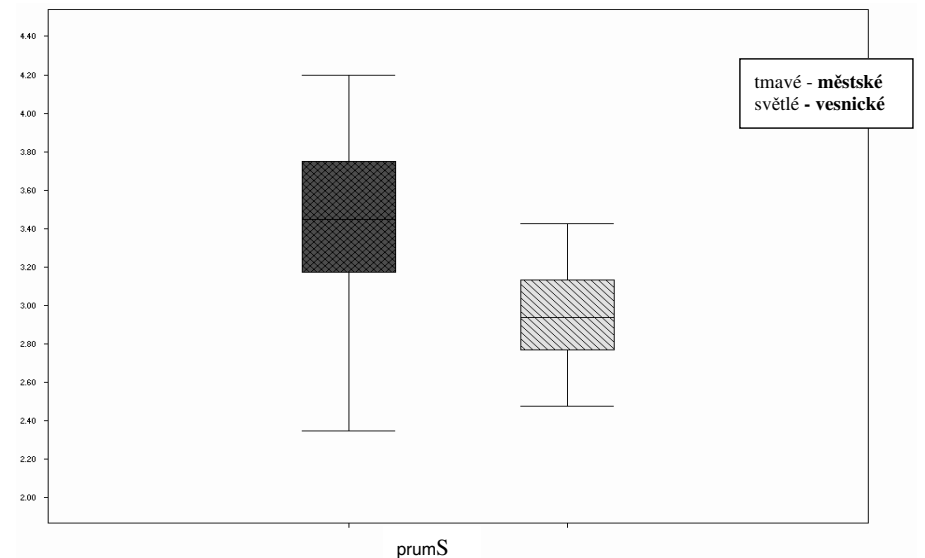
prumS	N	průměr	s	SE	min	max
městské	57	3,4531	0,3920	0,0519	2,3500	4,2000
vesnické	34	2,9397	0,2307	0,0396	2,4750	3,4250

	□	Levene – p	T test	DF	p	MW – p
prumS	0,05	0,0074	7,8639	89,0	0,0000	0,0000

PrumH pro zdravé městské a vesnické starší dívky

PrumS pro zdravé městské a vesnické mladší chlapce

Závěr

Při porovnávání jednotlivých komponent chování v závislosti na prostředí byly mezi dětmi nalezeny rozdíly v pohyblivosti, sociální interakci, akustické komunikaci a celkové aktivitě. Další rozdíly (i když ne u všech porovnávaných skupin) se vyskytly v intenzitě akustických projevů, vzdálenosti od nejbližšího dítěte a dotykovém chování. Městské děti vykazovaly v průměru vyšší hodnoty u všech sledovaných komponent neverbální komunikace mimo dotykového chování starších dětí. Případají v úvahu dvě možná vysvětlení. Městské děti se více věnují sportovním hrám ve školním prostředí, nemají tolik možností pohybu mimo vyučování jako děti vesnické. Anebo, jak uvádí Morrison (1997), lidé ve městě, ať děti či dospělí, jsou obklopeni cizími lidmi a mají zde pouze malý počet blízkých přátel a známých. Neosobní povahu vztahu mezi nimi vyjadřují zjištění o nezájmu a vzájemné nevšímavosti. Na vesnici je situace zcela opačná, lidé jsou pod neustálým dohledem. Zdá se, že z těchto důvodů jsou městské děti více „živější“, protože nemají zpětnou vazbu, a tak přísnou kontrolu nad svým chováním jako děti vesnické.

Příklad chování, které může mezi dětmi nastat. Dvě dívky téměř bez jakéhokoliv pohybu, si spolu hrají, udržují od sebe vzdálenost 0 m, jedna z nich se dívá do prostoru bez dětí, druhá na tělo dívky, s kterou komunikuje, šeptá ji nějakou zprávu a při tom se jí dotýká oběma rukama. Druhá dívka se po dobu komunikace dotýká sama sebe, má ruce v kapsách.

Použitá literatura

- Beneš, J.: Člověk. Praha, Mladá fronta 1994.
 Fetter, V.; Prokopec, M.; Suchý, J.; Titlbachová, S.: Antropologie. Praha, Academia 1967.
 Langmeier, J.; Krejčířová, D.: Vývojová psychologie. Praha, Grada 1998.
 Lievegoed, B.C.J.: Vývojové fáze dítěte. Praha, Baltazar 1992.
 Lorenz, K.: Takzvané zlo. Praha, Mladá fronta 1992.
 Lorenz, K.: Základy etologie. Praha, Academia 1993.
 Lorenz, K.: Odumírání lidskosti. Praha, Mladá fronta 1997.
 Morris, D.: Lidský živočich. Praha, Euromedia Group 1997.
 Riegerová, J.; Ulbrichová, M.: Aplikace fyzické antropologie v tělesné výchově a sportu (příručka funkční antropologie). Olomouc, Univerzita Palackého 1993.
 Singule, E.: Současné pedagogické směry a jejich psychologické souvislosti. Praha, SPN 1992.
 Spilková, V.; Vyskočilová, H.; Tuček, A.; Uhlířová, J.: K současnému pojetí didaktiky základní školy. Praha, Karolinum 1994.
 Světlíková, H.: Diferenciace v hravém chování dětí mladšího školního věku. Disertační práce, katedra obecné antropologie FHS UK 2005.
 Světlíková, H.; Škvařilová, B.: Struktura neverbálního chování u vesnických dětí (mladší školní věk). Metody a výsledky výzkumu. *Lidé města*, 11, 150-157, 2003.
 Škvařilová, B.: Growth Dynamics of the Proximal Extremity Breadth Measurements from 7 to 12 Years of Age. *Acta F.R.N. Univ. Comen., Anthropol.* XXIII, 291-295, 1972.
 Šmahel, Z.: Auxologie. Přednáška – syllabus, katedra antropologie PřF UK 1999.
 Štefanovič, J.; Rosina, J.: Psychologie – učebnice pro pedagogické školy. Praha, SPN 1960.